

ИЗВЕШТАЈ

**ЗА ИЗВРШЕНИТЕ АРХЕОЛОШКИ ИСТРАЖУВАЊА
НА ЛОК. „ ГРАДИШТЕ“ – МЛ. НАГОРИЧАНЕ, 2020г.**

Куманово, октомври 2020

1. Податоци за носителот на дозволата за археолошки истражувања

Носител на дозволата за археолошки истражувања на лок. Градиште – Мл. Нагоричане, е НУ Музеј Куманово - Куманово.

2. Податоци за истражувачкиот тим

Истражувачкиот тим во кампањата 2019 го сочинуваа: Дејан Ѓорѓиевски –виш кустос археолог- раководител, Мирослав Петковски –кустос - археолог– раководител на сонда, Фросина Лазаревска – кустос - археолог, Славица Цветановска – архитект – документатор, Александра Апостолова – виш кустос – нумизматичар, Столе Петковски – фотограф.

3. Приказ на применетата методологија, времето во кое работите се изведувани, обемот, правецот, организацијата и условите на археолошкото истражување:

Според барањето од страна на НУ Музеј Куманово, УЗКН издаде дозвола за систематско археолошко истражување (бр. УП 08-249 од 10.06.2020 г) кое се одвиваше во периодот од **15.06.2019-15.07.2019**.

Методологијата применета во истражувањата во 2020 година подразбира детално истражување и документирање на сите културни слоеви во рамките на квадратните сонди, до утврдување на постоечката здравица или цврста архитектонска структура. Теренската документација се води со теренски дневник, во кои се забележуваат сите опсервации за културните слоеви, фото документацијата, и техничка документација за недвижниот и движниот материјал. Теренските основи се уредно исцртани на основи во размер 1:100, 1:50, 1:20. Издвоениот движен материјал се фотографира и дообработува во теренски инвентарни книги. На движниот материјал ќе му претстои процес на конзерваторски третман поради состојбата во која е пронајден. Документацијата од истражувањето се состои од техничка документација и истата е направена и во дигитална форма.

Обработката на движниот материјал се изведуваше во НУ Музеј Куманово.

4. Првични резултати и сознанија од истражувањето

Локалитетот Градиште во с. Младо Нагоричане (y=75715, x=46709) се наоѓа во нивите помеѓу селата Макреш и Младо Нагоричане, општина Старо Нагоричане. Сместен е на истоимениот рид, северно од мостот над Пчиња, на магистралниот пат Куманово – Крива Паланка. Самиот рид се наоѓа во непосредна близина на левиот брег на Пчиња. До неговата јужна страна води земјен пат кој се дели од асфалтниот

пат Војник-Бајловце. Патот бил употребуван додека во подножјето на локалитетот егзистирале штали на макрешкото селско стопанство, како и за потребите на југословенската армија и каменоломот. Двете последни активности нанеле сериозни оштетување на локалитетот.

До неговата источна страна завршува дол кој тече од с. Стрновац, а кој селаните го користеле за наводнување на нивите крај Пчиња – на некои места се уште има вода во долот. Од север е одделен од ридот Среден рид преку друг, помал дол, додека западно од локалитетот се наоѓаат помали ритчиња и ниви од кои денес пристапот е најлесен. Меѓутоа, во периодот на користење на локалитетот, најверојатно пристапот го следел денешниот земјен пат кој го споменавме погоре, кој се протега од јужната страна на локалитетот, а завршува на западната страна. Оттука, благо се искачувал кон западното чело на населбата и преку неколку засеци во карпата излегувал на населбинското плато, протегајќи се по неговата јужна половина. Иако релативно низок (383,1), поради благите падини кои ја следат долината на Пчиња, локалитетот комуницирал со останатите локалитети западно (Костоперска Карпа) и јужно (Каљиште – с.Стрезовце, Градиште – с. Градиште итн.) од него, додека, поради релјефот, северно и источно од локалитетот визибилноста е многу помала.

Локалитетот е познат во литературата, пред се од извршените рекогносцирања. З. Георгиев го објавува под името „Градиште-Макреш“ и ја дава прелиминарната стратиграфска слика на локалитетот (наоди од енеолитот и бронзеното време, железно време и античкиот – пајонски период), со укажувања за развиена населба од класичниот и хеленистичкиот период (З. Георгиев, Три предримски населби крај Пчиња, Годишен зборник на Филозофскиот факултет во Скопје, бр. 17-18, Скопје 1990-1991, Градиште – Макреш, 94-97, План 2, сл. 4-6.) В. Лилчиќ ги проширува овие сознанија, преку поекстензивен приказ на локалитетот, притоа објавувајќи и депо од 13 монети на Аудолеон (2 тетрадрахми, 1 дидрахма и 10 драхми), а прави и обид за лоцирање на храм на највисоката точка од локалитетот како и атрибуција на етничката припадност на населението како агријанско (<http://www.reper.net.mk/2013/03/29/eden-agrijansko-pajonski-grad-na-pcinja-kumanovsko/>).

Археолошките истражувања се одвиваа од 2014-2018 г. како капитален проект на Владата на Р. Македонија (носител на дозвола – НУ Музеј Куманово, раководител М. Јованов (2014-2017), Јовица Станковски 2018), и беа насочени кон откривање на највисокиот дел од локалитетот. Иако се уште не се публикувани, ископувањата резултираа со извонредни резултати – се открија градби со малтерни ѕидови, јонски капители и бази, системи за одвод на водата од акрополата, како и голема количина на импортирана керамика од југот. Евидентно е дека градбите настрадале во силен пожар, според некои претпоставки поврзан со келтските напади од 280-279, иако нашите претпоставки се дека населбата страдала нешто подоцна, во македонско-дарданските судири, 3-2 в. пр.не.е.

Истражувањата во 2020 г. беа насочени кон дооткривање на просторот истражуван претходните две години. Имено, на средната тераса на локалитетот откривме остатоци од масивен ѕид со насока југозапад-североисток, во должина од скоро 13 м, изграден од големи, масивни, правилно делкани камени блокови. Поради својот репрезентативен опус, очигледно е дека станува збор за важна градба, на просторот под Акрополата, која често била обновувана и доградувана. Истражувањата во 2019

г. покажаа дека од источната страна на сидот биле доградени простории кои ги затварал друг, повисок сувосид од грубо работен камен (сонда 23/19), па поради тоа, за оваа година поставивме три сонди во непосредна близина.

Сонда 22Б/20 е поставена паралелно на сонда 25/20, од нејзината западна страна. Поставена е со цел да утврдиме дали источниот сид од сонда 23/19 продолжува и на запад, со оглед на тоа што теренот е веќе карпест и плиток.

Во северната страна на сондата, карпата навистина беше прилично висока и се јави на само 13 см под површината на земјата. Северната страна скоро и да нема движни наоди, сосема мало количество на керамика која се чини дека е еродирана од повисоките точки на локалитетот. Карпата е груба, неработена, без траги од подови или зарамнувања. Само на средина од сондата, веднаш до сид 1, од југоисточна страна, се јави едно вкопување (јама 5) без материјал внатре.

Сидот кој е откриен претставува продолжение од источниот сид на 23/19, откриен 2019 г. Сидот минува низ целата сонда во насока север – југ. Сочуван е во висина од ок.40 см (375,88), со стабилни, делкани камења во долниот ред, додека горниот е прилично оштетен и неправилно нареден.

Очигледно е дека нема некои забележливи интервенции во горниот (источен) дел од сондата, но, од западната страна, повторно го има истиот под од набиена, зарамнета земја (375,42) со примеси од бел варовник и мали траги од гореници.

Добиените резултати од оваа сонда покажуваат дека се работи за иста целина откриена и во сонда 23/19. Исто така, со оглед на конфигурацијата на теренот, очекуваме дека сидот 1 од 22Б/20 би требало да заврши доста блиску до сондата, односно да се појави карпа. Сидот 1 го користи подното ниво на кое е вкопан и големиот сид со квадарни блокови, но не е од исто време. Тој е понов и бил неколку пати преадаптиран за различна функција.

Со овие истражувања ја довршивме и **сонда 23/19** во нејзиниот западен дел, односно во делот каде што се јави сид 3. Истиот не беше истражен минатата година, па со овие истражувања ја утврдивме неговата ширина и правец на протегање (југ-север). Тој е подоцнежен (375,80-375,50) од масивниот сид (375,21), односно со еден камен започнува да се протега врз тој сид. Каменот не лежи директно врз масивниот сид, туку, на својот јужен крај, под него има земјен слој со дебелина од 7 см. Треба да го доведеме во конекција со останатите подоцнежни сидови од сонда 24/19 и 26/20.

Сонда 25/20 е со димензии 5x5м, поставена паралелно со сонда 23/19, од нејзината источна страна. Сондата е поставена со цел да го открие просторот околу источниот сид во С23/19, а со тоа и неговата функција. Со отпочнување на ископувањето

утврдивме дека во југоисточниот агол карпата започнува на ок. 20 см (377,14) под денешното ниво (377,34). Карпата е во пад кон североисток (376,67) и на ок.3 м од југоисточниот агол на сондата таа е скалесто обликувана.

На самата карпа, во правец југоисток-северозапад, завршувајќи во источниот сид на сонда 23/19, е поставен сид на самата карпа, кој на источната страна е сочуван само во основа, додека на запад е во два реда. Граден е од неправилно делкани блокови, масивни (50x30x30).

На југоисток сидот престанува да се шири, односно постојат мали остатоци од агол кој сидот го градел. Но, станува збор за неколку помали камења, за кои е нејасно како воопшто можеле да бидат употребени за било каква градба, со оглед на тоа што се нестабилни и нестабилно поврзани (редени) меѓу себе. Од спротивната, северна страна, сидот гради агол со источниот сид на сонда 23/19, токму на местото каде што сидот на 23 е оштетен.

Откриената основа на сондата претставува карпа, која на неколку места е зарамнета и има помали интервенции врз неа. Покрај југоисточниот агол постои поголем камен кој е легнат на друга, каменита подлога со нејасна функција. Западно и северозападно од него се наоѓаше поголема концентрација од тегули и движни наоди, кои се простираат некаде до средишниот дел од северниот профил на сондата.

Од наодите доминираа тегови за разбој, кои скоро сите беа во делот пред положениот камен (точка 12 на состојба 2), но и остатоци од рачка на метален сад (веројатно кантаровиден) како полуксузен наод. Овие наоди, како и тегулите, се од еден слој кој се простира до карпата, односно се истовремени.

На источниот сид на 23/19, во сонда 25/20 му е прилепен, паралелно со него, друг сид, невешто изведен, од скоро необработуван камен, реден без врзивно средство, како потпора на постоечкиот. Направивме ров од неговата источна страна за да го видиме нивото на вкопување, со што утврдивме дека е фундиран во истата основа во која се и наодите.

Североисточниот агол на сондата покажа поголема концентрација на сиден премаз кој колабирал како рушевина. Поради својата структура која е тешка за ископување, како и немањето доволно средства (до денес не се исплатени преостанатите 50% финансии од Мин. за култура) овој дел од сондата остана неработен и планиран за следната година.

Неразјаснета останува и комуникацијата која просторијата од оваа сонда ја имала со С26/20. Имено, кај точките 16-20 се забележува поголема концентрација од камен и вкопувања, и е нејасно дали станува збор за пробиена површина од слојот со рушевини, или пак за постаро подно ниво. Тоа секако ќе го дознаеме со ископување на источната половина од С26/20.

Она што со ископувањето го откривме е дека источната површина над сидот од 23/19 била користена како просторија во која имало разбој и кујнска керамика. Немаме траги од поврзаност со други простории, односно куќа, па затоа сме на мислење дека во некоја од последните фази од живеење, сидот бил искористен за

формирање на нова просторија, која можеби имала функција независна од првичната намена на сидот.

Околу првичната намена на сидот, најмногу информации дава **Сондата 26/20**.

Оваа сонда е поставена северно од 23/19 и источно од 24/19, со цел да се открие протегањето на сидот, односно евентуалниот агол кој сидот би го градел. Сидот се јавува доста високо, само неколку сантиметри (на места е и видлив) од ресцентниот слој на локалитетот (376,27). Претставува продолжение на источниот сид од сонда 23/19, со тоа што на јужниот профил е оштетен (пробиен) и е сочуван пониско на висина од 375, 99. Сидот се простира во блага дијагонала (од југ кон север), отстапувајќи притоа од правецот кој го имаше во сонда 23/19, секако поради прилагодување на теренската состојба. Тој ја дели сондата на источен и западен дел, кои се различни по својата стратиграфија. Источниот дел е претежно каменит, со назнаки дека карпата најверојатно ќе се јави плитко, особено кон источниот профил. Камањата веројатно се од самиот сид, а не од други градби, што дополнително треба да се потврди.

Западната страна на сондата дава поинаква слика која може да се спореди со онаа од 23/19. Тука констатиравме, понов слој на живеење, односно нивелација (375,98-375,82) на која има паднати тегули и камења. Овој слој е веројатно од последната фаза на живеење и го следи теренот, односно ерозијата на теренот кон запад. Нема некои карактеристични наоди со кои можеме точно да го датираме. Во овој слој, на самиот источен сид (сид 1) откривме две зајакнувања (пиластри). Тие се градени истовремено со сидот, во вид на испусти кои одат до неговата основа.

Пиластрите лежат на основа од покрупни камења, работени, со челна страна од запад. Камењата редени во основа се на иста висина со камењата од масивниот сид и веројатно претставуваат дел од иста фаза на живеење. Пиластрите кои подоцна им се ставени, не се со исти димензии туку потесни, што значи дека не ја следат првобитната квадарна градна од голем камен, туку истата им послужила само како солидна основа.

Квадарно редените камења лежат на стабилна основа од камен во вид на калдрма. Нивната висина, како што рековме е скоро идентична со висината на масивниот сид (375,21) и веројатно се од иста фаза. Во оваа состојба на ископувањата, можеме да претпоставиме дека станува збор за остатоци од кула која била прилепена на сид кој или е истиот со сид 1 од сондата, или пак сидот 1 е поставен на остатоци од некој постар сид со кула. Секако ситуацијата ќе биде појасна кога би се истражила и источната страна на сондата.

Сид 2 се простира на западната страна, и е дел од сидот 2 откриен и минатата година. Станува збор за структура градена од неработен камен, во робусен опус, без некој ред и претставува веројатно најлошо конструиран сид во сондите. Неговото протегање продолжува во северниот профил, а и овој сид треба да се доведе во

врска со последните фази од живеење. Во најголем дел од својата основа, сидот лежи на постара структура, која е детектирана и во C24/19.

Оваа структура означена како сид , во сондата 26/20, кон север, го напушта правецот на протегање и благо врти кон североисток. Веројатно претставува постар сид со се уште непотврдена функција.

Во сондата, околу правоаголната основа во вид на кула, од север и југ, откриен е систем за одвод на вода, во вид на канал. Тој на југ е ограничен од источниот сид (во неговата основа и со две вертикални тегули од запад. Овој канал се чини дека се надоврзува со структурата откриена северно од правоаголната основа на т.н. кула со тоа што веројатно благо врти кон северозапад.

Од истражувањата на сондата можеме да изведеме прелиминарни заклучоци, за кои потврда или негација ќе добиеме со доистражување на сондата и околниот простор. Очигледно е дека големиот масивен сид од правилни блокови припаѓа на пораните фази од користење на локалитетот, во период кога градителите (финансиерите) биле економски најјаки и можеле да дозволат таков ви на градба. Од истиот период претпоставуваме дека припаѓа и правоаголната основа од квадарна градба која има изглед на кула, која од внатрешната страна била пополнета со ситен камен, за што најголеми паралели наоѓаме во кулата пронајдена на Кнежје – Св. Николе (N.11.16), датирана на крај на 5 и поч.на 4 век пр.н.е.

На овие две градби (сидот и кулата) веројатно претходел друг сид во ист правец како и масивниот сид, во нашиот случај сид 3, евидентиран во 24/19 и овде, во 26/19. Тој е најширок (1,20см) и оди кон север, благо вртејќи кон исток, но се уште не е доволно истражен. Со сосема мал дел од неколку см тој завршува под северниот крај на масивниот сид, што е доволно да претпоставиме дека е малку постар од него, но и дека новиот, масивен сид, следејќи го неговиот правец, веројатно ја имал и истата функција.

Сидот 1 е се уште проблематичен за датирање. Иако горните делови на сидот се од фаза кога и пиластрите, долните негови партии може да се истовремени со основата на т.н. кула, за што ни треба дополнителна потврда.

Зборувајќи за првобитната намена на масивниот сид, како и на сидот 3 (кој претходи) од Сонда 26/20, а доведувајќи ги во корелација со правоаголната основа за т.н. кула, можеме да претпоставиме дека тие биле дел од поголема инвестиција за фортификација на овој дел од населбата. Бидејќи камења со анатироза до сега ги наоѓавме до влезови, претпоставуваме дека масивниот сид тука завршувал, и спроти самиот влез била поставена кула која оневозможувала слободно движење од западната страна. Пораниот сид (3), по својата ширина, веројатно ја имал таа изворна функција на фортификација на највисокиот дел од локалитетот, работен претходните години, од каде што и потекнуваат најрепрезентативните наоди. Т.н. кула веројатно била дел од друга, паралелна фортификација, која подоцна ја откриваме како сид1, но без доволно податоци дали е доградена или била истовремена со масивниот сид. Втората опција ни е поверојатна, иако можеби се работело во подолг временски период.

Во секој случај, овие истражувања даваат нова слика за локалитетот, и ни потврдуваат дека во пораните фази (прет.ок5-4 век), на Акрополата постоеле градби или привилегирани жители за кои било неопходно да се изгради, во повеќе фази, дополнително обезбедување (утврдување). Подоцнежните сидови (на пр. сид 2 од 26/20) ја напуштиле таа фортификациска функција и биле ставени за практични цели во склоп на градби каде што најчесто има траги од разбој, но тоа се случува во период кога доминира локалната керамика и е забележливо посиромашно живеење на локалитетот.

5. Преземени мерки за заштита на наоѓалиштето и наодите

Сондите се истражени до ниво на под или карпа. Во еден дел, поради недостиг на финансии, се оставени за доработка. Констатираните сидни партии и делови од архитектура се покриени со земја и мрежа. Движниот материјал е донесен во Н.У. Музеј Куманово, каде што во тек е негов конзерваторски третман.

6. Податоци за земени и предадени примероци за понатамошни лабораториски анализи

нема

7. Место за депонирање на движните археолошки наоди, со копија од документацијата за извршеното примопредавање

Сиот движен археолошки материјал ќе се чува во просториите на НУ Музеј Куманово, во Куманово, односно во институцијата која е носител на проектот.

8. Образложение за евентуалните отстапувања од предвидените позиции од основниот план или од условите определени во дозволата за археолошки истражувања

Нема отстапки од основниот план за работа.

9. Избор на теренска документација (копија од техничка документација и фотографии, односно фотоснимки, вклучувајќи и копија од обрасците), со која се илустрира целиот процес на реализација на истражувањето

Избор од техничката и фотодокументација е приложен понатаму во извештајот.

10. Финансиски извештај

Доставен до Министерство за култура.

11.Заклучни согледувања и предлози

Истражувањата од 2019 г.на лок. Градиште – Мл. Нагоричане даваат нови сознанија за употребата на самиот локалитет. Повторно ја потврдивме тезата дека локалитетот не замрел одеднаш, туку постоеле повеќе фази на градбите. Исто така, утврдивме силен фортификациски систем на северната страна на средната тераса, со улога да ја заштити Акрополата на локалитетот.

За следните ископувања предлага дооткривање на структурите источно и западно од масивниот ѕид, и доистражување на останатите сонди од локалитетот.